

Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie*

Φ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.382](https://doi.org/10.12681/makedonika.382)

Copyright © 2014, Φ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. (1977). Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie*. *Μακεδονικά*, 17(1), 452–454. <https://doi.org/10.12681/makedonika.382>

νά δοθή και μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμματίων (σ. 95-97). Ἡ ὑπόθεση 'περὶ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, ποὺ «ἐκτισαν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα εἰς τὴν Πέλλαν» (σ. 99) δὲν εὐσταθεῖ, νομίζω, καὶ ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν περὶ ἀρχιτεκτόνων, ἐνῶ ἀναφέρεται ζωγράφος (ὁ Ζεῦξις), εἶναι σημαντικὴ¹.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο Ζ', γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴ λατρεία, εἶναι πολὺ συνοπτικὸ, ἀλλὰ τῶρα ἔχομε τὸ πληρέστερο σχετικὸ κεφάλαιο στὸ νέο βιβλίο τοῦ Ἰ. Καλλέρη².

Ὅπως δὴ ποτε πρὸς τὴν ἡμετέραν εἰς τὴν προσθήκην τῆς φτωχῆ μακεδονικῆ βιβλιογραφία ἐνὸς μεθοδικοῦ, εὐσύνοπτου, ἐπιμελημένου ἐκλαϊκευμένου συγγράμματος, ποὺ ἀποτελεῖ πολὺτιμο βιβλίον γιὰ τοὺς φιλόστορους Μακεδόνες καὶ γενικώτερα τοὺς Ἕλληνας.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

J e a n N. K a l l é r i s, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique, tome II, première partie, Athènes 1976, σχῆμα 4ο, σ. 329-624.

Μὲ πολλὴ καθυστέρηση κυκλοφορήθηκε τὸ πρῶτο μέρος τοῦ τόμου II τοῦ βασικοῦ συγγράμματος τοῦ συναδέλφου Γιάννη Καλλέρη, τοῦ ὁποῦ τοῦ πρῶτο μέρος, ὡς γνωστὸν, κυκλοφορήθηκε τὸ 1954, ὑπ' ἀριθ. 81 στὴ σειρά Collection de l'Institut Français d'Athènes. Καλῶς μᾶς ἤλθε κὶ ἄς ἀρῆσθε!

Στὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος τοῦ δευτέρου τόμου περιλαμβάνονται τρία κεφάλαια, ἓνα γιὰ τὴ γλῶσσα (συνέχεια), ἓνα γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸ τρίτο γιὰ τοὺς θεομοῦς καὶ τὰ ἔθιμα, μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις στὴν τελευταία σελίδα.

Σ' ἓνα ὀλιγόλογο πρόλογο (avis au lecteur) ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ γιὰτὶ ἀναγκάστηκε νὰ κυκλοφορήσῃ τὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος, ἀφοῦ ἡ ἀναμονὴ καὶ τοῦ δευτέρου μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ μιὰ ἀνυπολόγιστη καθυστέρηση, ἐνῶ τοῦτο τὸ πρῶτο μέρος εἶχε πράγματι ἀρτίσει νὰ τυπῶνται ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Στὸ κεφάλαιο I, γιὰ τὴ γλῶσσα, ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα ἂν ὑπάρχουν μορφολογικὲς ἢ φωνητικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς (σ. 329-461). Ἐπειτα ἐξετάζονται οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων (σ. 461-487), περιγράφεται ἡ μακεδονικὴ διάλεκτος (σ. 488-503) καὶ ἐρμηνεύεται ὁ λεγόμενος ἐξελληνισμὸς τῶν Μακεδόνων ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ ἱστορικὴ ἄποψη (σ. 503-531).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, ἔπειτα ἀπὸ εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις (σ. 532), ἐξετάζεται τὸ ὑποτιθέμενο «μακεδονικὸ πάνθεο» (σ. 532-542), οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῶν Μακεδόνων (σ. 542-549), ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τους (σ. 549-553) καὶ τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον (σ. 554-572).

Στὸ κεφάλαιο III, γιὰ τοὺς θεομοῦς καὶ τὰ ἔθιμα, ὕστερα ἀπὸ γενικὲς παρατηρήσεις (σ. 573-576) περιλαμβάνεται ὁ λόγος γιὰ τοὺς πολιτικὸς θεομοῦς τῶν Μακεδόνων (σ. 576-623).

Ἀναλυτικώτερα:

Στὸ κεφάλαιο I ἀποδεικνύεται ὅτι ὀνόματα σὲ -στάς (-στης) δείχνουν ὁμοιότητα καὶ ὄχι διαφορὰ μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ μακεδονικῆς (σ. 342) ὅτι «γλῶσσαι» ὅπως ἀδῆ· οὐρανός δὲν προδίδουν χαρακτηριστικὰ ἢ νόμους τῆς μακεδονικῆς ξένους πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (σ. 355) ὅτι γενικὰ ἢ ἔρρουνα βεβαιώνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἦταν διάλεκτος ἑλληνικὴ καὶ διέφερε ἀπὸ τῆ θρακο-ἰλυρικῆ ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς διαλέκτοι (σ.

1. Πρβλ. Φ. Πέτσας, ἔ. ἀ., σ. 88 κ.έ.

2. J. Kalléris, ἔ. ἀ., κεφ. II, La religion, σ. 532-572.

461). Σχετικά με τις ιστορικές μαρτυρίες για τη γλώσσα των Μακεδόνων, άποφασιστικές είναι οι μαρτυρίες ότι οι Μακεδόνες, όπως όλοι οι Έλληνες, είχαν ανάγικη διερμηνέως για να συνεννοηθούν με τους Θράκες (Πολύβ. XXVII, 8, 9) και τους Ίλλυριούς (Πολύβ. Στρατηγήματα IV, 16, Ξενοφ. Ἀνάβασις, VII, 2, 19, 3, 25· 6, 8 και 43). Ἀντίθετα πουθενά δὲν ἀκούμε ότι χρειάζονται διερμηνεῖς γιὰ νὰ συνεννοηθοῦν Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες (σ. 461). Τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ ἱστορικές μαρτυρίες βεβαιώνουν ὅτι ἡ μακεδονική ἦταν διάλεκτος ἑλληνική (σ. 487). Ἔτσι, ὡς διάλεκτο, τὴν περιγράφουν ὀ ἀρχαίαι συγγραφεῖς, ὅταν δίνουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Ἡ διάλεκτος αὐτὴ συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς νικώντας σὲ ὀρισμένους τομεῖς, ὅπως τὰ στρατιωτικά καὶ ἡ διοίκηση, καὶ τὴν ἄττική, τὴν ὀποία ἐξ ἄλλου ἀφομοίωσαν με χαρακτηριστική εὐκολία οἱ Μακεδόνες καὶ τὴν ἄπλωσαν στὸν κόσμο (σ. 503). Νὰ λέγεται ὅτι αὐτὰ ἔγιναν μετὰ τὸν «ἐξελληνισμό» τῶν Μακεδόνων εἶναι ἐπιχειρηματολογία σὲ ἀντίθεση με τὴς ἱστορικές μαρτυρίες (σ. 513). Ὁ στρατὸς, ὅπου μποροῦσε νὰ γίνῃ ὀ «ἐξελληνισμὸς» τῶν Μακεδόνων, ὀχι μόνον δὲν δέχθηκε, ἀλλὰ ἐπέβαλε τὴ μακεδονική ὀρολογία στὴν κοινή (σ. 516). Συμπέρασμα: καμιά λογική αἰτία, κανένα δυνατό μέσο, καμιά χρονική περίοδος ποῦ ταιριάζει, καμιά γλωσσολογική θεωρία ποῦ νὰ στέκεται δὲν μπορεῖ νὰ στηρίξῃ τὸν «ἐξελληνισμό» κατὰ ἕνα τρόπο καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ὀση ἱστορικοῦ γεγονότος (σ. 528).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, παρατηρεῖται εἰσαγωγικά ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ «ἐξελληνισμοῦ» ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ θρησκεία τὸ δρόμο ποῦ ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ γλώσσα. Ὁ «ἐξελληνισμὸς» συντελέστηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 532). Ἀλλὰ ἡ ἀνάλυση τοῦ ὕποθετικοῦ «μακεδονικοῦ πανθέου» ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ Μακεδονία ὀλα ἦταν τόσο ἑλληνικά ἢ τόσο βάρβαρα ὀσο ὀπουδήποτε ἄλλοι στὴν Ἑλλάδα (σ. 542). Ὁ Φίλιππος παρουσιάζει στὸ θέατρο τὸ βράδυ τῆς δολοφονίας του ἀγάλματα τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν, ὀ Ἀλέξανδρος ἰδρὸς ἰστὶς Ἰνδίες βιομὸς τῶν Δώδεκα Θεῶν κ.ο.κ. (σ. 542 κ.έ.). Τὸ ἴδιο σημαίνουν τὰ ὀνόματα τῶν μακεδονικῶν μνηῶν (Δίος, Ἀπελλαῖος κ.λ.), ποῦ μαζί με ἄλλες μαρτυρίες δείχνουν ὅτι βασικά τὸ πάνθειον τῶν ἀρχαιότερων Μακεδόνων δὲν ἄλλαξε στὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 546 κ.έ.).

Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων ἐξετάζεται με βάση τέσσερα δεδομένα: 1. Οἱ Μακεδόνες καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο λάτρευαν τοὺς ἴδιους βασικά θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου. 2. Λάτρευαν ἐπίσης τοὺς δευτερεύοντες θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωες ποῦ συνδέονταν με τὸ ἑλληνικὸ δωδεκάθεο. 3. Τιμοῦσαν ἐπίσης τοὺς ἥρωες, ποῦ τιμοῦσαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ 4. Ὅπως οἱ Ἕλληνες, οἱ Μακεδόνες λάτρευαν ὀλες τὴς κύριες καὶ δευτερευόντες θεότητες, ἀλλὰ ὕπῃχαν ἰδιουσίες σὲ κάθε πόλη ἢ περιοχή τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ τῆς Ἑλλάδος (σ. 549 κ.έ.). Οἱ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις καὶ οἱ τρόποι λατρείας δὲν διέφεραν βασικά στὴ Μακεδονία. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὀδηγεῖ ἡ ἐξέταση τοῦ ἡμερολογίου καὶ ὀροτολογίου τῶν Μακεδόνων, τὸ ὀποιο μετέφεραν οἱ Μακεδόνες καὶ σὶς χῶρες ποῦ κατέκτησαν, ὀπου χαρακτηρίστηκε ὡς «ἑλληνικό». Τοποθετεῖται—καὶ τοῦτο εἶναι σημαντικό— ὀχι στὴν ἄττική-ἰωνική, ἀλλὰ στὴν αἰολοδορικὴ ὀμάδα (σ. 555). Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν μνηῶν τὰ περισσότερα ἔχουν φανερὴ ἔτυμολογικὴ διαφάνεια καὶ τὰ ἄλλα ὀ καθήγητος Καλλέρης δείχνει ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἑλληνικά μολονότι ἀμφισβητοῦνται. Τέτοιο εἶναι τὸ πολύμορφο Αὔδναϊος, τὸ ὀποιο ὀμως σὶς γνωστὲς μακεδονικὲς ἐπιγραφὲς παρουσιάζεται σταθερά Αἰδοναῖος¹, ὀχι μόνον στὰ δυὸ παραδείγματα ποῦ παραθέτει ὀ Καλλέρης, (σ. 561, σημ. 3), ἀλλὰ καὶ τρεῖς τουλάχιστον φορὲς σὶς ἀδημοσίευτες ἀκόμα ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας Βερούας². Αὐτὸ στηρίζει ἀκόμα περισσότερο τὸν Καλλέρη ποῦ ἔτυμολογεῖ τὸ

1. Ὁ Ch. Edson δὲν ἔχει δίκαιο νὰ συμπληρῶν ἀκολουθώντας ἄλλους, Α(ὀ)δονα(ἰου) σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 161 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, I.G. X, 2, ἀριθ. 573 bis, 2.

2. Τελευταία βιβλιογραφία, «Μακεδονικά» 15 (1975) 295 κ.έ., πρόσθ. Φ. Πέτσα,

δνομα Αύδοναίος από τὸ Ἄτιδος (σ. 560 κ.έ.), πρβλ. καὶ σ. 572, σημ. 3 καὶ σ. 624, προσθήκη στὴ σ. 561). Τὰ γενικά συμπεράσματα εἶναι (σ. 571 κ.έ.): 1. Τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον σχετίζεται τελείως μὲ τὴ λατρεία τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, 2. Συγκροτήθηκε στὴν ἴδια τὴ Μακεδονία σὲ χρόνους πολὺ παλιούς, πιθανάτα πρὶν ἀπὸ τὰ Μηδικά. Δὲν σημαίνει λοιπὸν μεταγενέστερο «ἐξελληνισμό».

Εὐτὸ κεφάλαιο III, γὰρ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, παρατηρεῖται πρῶτα, ὅτι ἐδῶ ἀλλὰ-ζοῦν τὰ πράγματα: κανένας δὲν μιλάει γιὰ «ἐξελληνισμό». Πηγές καὶ νεώτεροι ἐρευνηταὶ μιλοῦν γιὰ μακεδονικὰ νόμιμα, μακεδονικὰ ἔθη, πάτριον νόμον, ἔθος μακεδονικόν κ.ο.κ. Ἄλλὰ στίς πηγές δὲν χαρακτηρίζονται βαρβαρικά, ὅπως τῶν γειτόνων Θρακῶν καὶ Ἰλλυριῶν (σ. 573 κ.έ.). Ἐπιχειρήθηκε ἐν τούτοις νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ διαφορές (ἢ βασιλεία, ἢ ἀγροτικὴ ζωή, ἢ ἀγάπη στὸ κυνήγι καὶ στὸ κρασί, ἢ θέση τῆς γυναίκας κ.λ.) ὡς χαρακτηριστικὰ ἔθνηκα διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἑλληνικά.

Ἄλλὰ οὔτε ἡ μοναρχία οὔτε ἡ ἀπουσία ἀστικού πολιτισμοῦ φανερόνουν πνεῦμα ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ. Ὁ Βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων εἶχε πάντοτε τὴν ἐγκριση τοῦ στρατευμένου λαοῦ, ὅπως δείχνουν ἐκφράσεις: βασιλέα ἀνηγόρευσαν—ἀνεῖπον—ἀνεφώνησαν κ.λ. Ὅμοια θέσιμα ξέρομε ὅτι Ἰσχυαν στὴ Σπάρτη καὶ στὴν Ἠπειρο. Οἱ Μακεδόνες «... οὐ βία, ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων, ἄρχοντες διετέλεσαν» (σ. 580, σημ. 1). Συμπέρασμα (σ. 589): ἡ μακεδονικὴ μοναρχία εἶναι θεσμὸς ἑλληνικὸς—καταγωγὴ καὶ δομὴ— σαφῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη καὶ αὐθαίρετη μοναρχία βαρβάρων λαῶν, γειτονικῶν ἢ μακρινῶν.

Ἡ ἔλλειψη ἀστικού βίου ἐξ ἄλλου δὲν σημαίνει ἐπίσης διαφορὰ ἔθνηκα. Κατὰ ἔθνη καὶ κατὰ κόμους ζούσαν καὶ ἄλλα καθυστερημένα ἑλληνικά φύλα, κυρίως Δωρικά, μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους: Σπαρτιάτες, Αἰτωλοὶ, Ἀκαρνανέες κ.λ. Ἐξ ἄλλου οἱ Μακεδόνες τῶν παραλίαν πόλεων δὲν εἶχαν καμιὰ δυσκολία κατὰ περιστάσεις νὰ ζήσουν καὶ νὰ διοικηθοῦν, ὅπως οἱ δημοκρατούμενοι Ἕλληνες. Τέτοιες συνθήκες παρουσιάζονταν ὅταν μακεδονικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Πύδνα καὶ ἡ Μεθώνη, ἀποχωρίζονταν ἀπὸ τὸ βασίλειον τῶν Μακεδόνων ἢ ὅταν οἱ Ὀλύμπιοι π.χ. ἐφθάναν νὰ προσαρτήσουν ἀκόμα καὶ τὴν Πέλλα στὸ Κοινόν τους (σ. 594). Ἄλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων οἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπολάμβαναν κάποια ἀνεξαρτησία καὶ αὐτοδιοίκηση ὅπως δείχνουν ψηφίσματα πόλεων καὶ ὄνόματα ἀρχῶν (ταγοὶ, πελιγάνες), τὸ ἐπιθετὸ Ἀλκίδημος τῆς Ἀθηνῶς κ.λ. Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε κάθε στιγμὴ τί μορεῖ ν' ἀποδοθῇ καὶ ἀναδρομικὰ στὴν περίοδο πρὸ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ τὸ γενικὸ συμπέρασμα εἶναι:

Τὸ καθεστῶς αὐτονομίας τῶν πόλεων, ἑλληνικοῦ τύπου, ποὺ διαπιστώνουμε στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου δὲν καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν βασιλέα αὐτὸν καὶ δὲν εἰσήχθη στὴ Μακεδονία ἀπὸ ἄλλον λίγο πρὶν. Ἡ μακρὰ παράδοση ἐξηγεῖ «καθυστερήσεις ἢ ἀποκλίσεις κατὰ τόπους, πρόοδος ἢ ὀπισθοδρόμηση, ἄρχοντες ἢ τίτλους ντόπιους», ὅλες ἀντὲς τίς ἰδιομορφίες ποὺ προσδίδουν στὸ καθεστῶς τὴν φυσιογνωμία τοῦ τόπου» (σ. 622). Αὐτὰ δὲν δικαιολογοῦν ἔθνηκα ἰδιαίτερη διακρίση μεταξὺ Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων.

Κλείνομε τὴ σύντομη αὐτὴ παρουσίαση ἐνὸς μεθοδικοῦ, ἐξαντλητικοῦ συγγράμματός μας μὲ τὴν εὐχὴ νὰ μὴ ἀργήσῃ πιά νὰ φανῇ καὶ τὸ Β' μέρος τοῦ δευτέρου τόμου.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Hans Peter Laubscher, Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1975, Σχῆμα 40, σελ. I-X καὶ I-182, πίν 71, Beil. 5.

Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο ἐγκαινίασε νέα σειρά ἐκδόσεων, μὲ τὸν ΠΑΕ 1975, καὶ 1976 (τυπώνονται) καὶ τοῦ Ἰδίου, Πολυσημάντες ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφές, στοῦ Ν. Σφενδόνη, «Μακεδονικὸν Ἠμερολόγιον», 1977, σ. 133 κ.έ.